

Wim Derks

De arbeidsmarkt in Limburg 1960 – 2005: is de sluiting van de mijnen verwerkt?

De afgelopen 100 jaar werd de sociaal-economische ontwikkeling van Limburg mede bepaald door de ontwikkelingen rond de steenkolenmijnen. In de eerste 60 jaar van de vorige eeuw zijn de mijnen opgebouwd. In de laatste 40 jaar zijn de mijnen gesloten en moest het sluitingsproces worden verwerkt. De beslissing over de sluiting werd in 1965 genomen. Het sluitingsproces is in 1975 afgerond, maar de gevolgen van deze grote sociaal-economische verandering werkten nog vele jaren door. Zijn die gevolgen nu nog waarneembaar?

Voorliggende rapportage richt zich op de periode 1960-2005. De sociaal-economische veranderingen komen duidelijk tot uitdrukking in de ontwikkelingen op de arbeidsmarkt. Over de arbeidsmarkt is bovendien voldoende informatie beschikbaar om de kwantitatieve ontwikkelingen sinds 1960 in beeld te brengen. Voor deze periode van 45 jaar zijn de huidige definities terugerekend en is een aantal ontbrekende cijfers geraamd. De ontwikkelingen op de arbeidsmarkt in Limburg worden geschetst in vergelijking met de ontwikkelingen in Nederland als geheel. Omdat de mijnen en daarmee de gevolgen van de mijnsluiting geconcentreerd zijn in Zuid-Limburg worden binnen Limburg twee deelgebieden onderscheiden: Noord- en Midden-Limburg enerzijds en Zuid-Limburg anderzijds.

In de jaren zestig van de vorige eeuw, toen de beslissing werd genomen om de mijnen te sluiten, was de werkloosheid laag, omdat er een tekort was aan arbeidskrachten. Daarna volgde een lange periode van hoge werkloosheid en ruim aanbod van arbeidskrachten. Er zijn duidelijk aanwijzingen dat we nu aan de vooravond staan van een periode van een algemene vermindering van het arbeidsaanbod en tekort aan arbeidskrachten in bepaalde sectoren.

Arbeidsmarkt

De arbeidsmarkt neemt een zeer belangrijke plaats in als het gaat om de sociaal-economische ontwikkeling. Mensen krijgen inkomen, ontplooiingsmogelijkheden, een sociaal netwerk en status via betaalde arbeid. Bedrijven en instellingen hebben arbeidskrachten nodig voor de productie van goederen en diensten. Op de arbeidsmarkt is, zoals bij elke markt, sprake van aanbod, vraag en discrepanties tussen aanbod en vraag.

Het aanbod van arbeidskrachten komt voort uit de aanwezige bevolking, al dan niet aangevuld met migranten. Daarnaast kan, zeker regionaal, pendel een rol spelen. Over het algemeen verloopt de ontwikkeling van het aanbod vrij structureel, met geleidelijke veranderingen.

De vraag naar arbeidskrachten komt van bedrijven en instellingen. De economische conjunctuur en mede als gevolg daarvan de schommelingen in de beschikbare financiële middelen bij de (semi-)overheid veroorzaken sterke

veranderingen in de ontwikkeling van de omvang van de vraag naar arbeidskrachten. Overheidsbeleid, zoals bij de sluiting van de mijnen, kan de omvang van de vraag ook beïnvloeden.

Omdat aanbod en vraag meestal niet geheel op elkaar aansluiten treden er discrepanties op. Het aanbod kan kleiner zijn dan de vraag, zoals in de jaren zestig van de vorige eeuw. Na de jaren zestig was tot nu toe echter het aanbod overwegend groter dan de vraag. Deze situatie komt tot uitdrukking in hoge werkloosheid. Ook als aanbod en vraag kwantitatief even groot zijn kunnen er kwalitatieve discrepanties zijn, waardoor er altijd enige werkloosheid is. Bij aanwezigheid van (grote) discrepanties tussen aanbod en vraag zullen evenwichtherstellende processen optreden zoals bijvoorbeeld vergroting of verkleining van aanbod door migratie en pendel.

Deze drie invalshoeken (aanbod, vraag en discrepanties op de arbeidsmarkt) komen hierna achtereenvolgens aan de orde.

De aanbodzijde

De bevolking

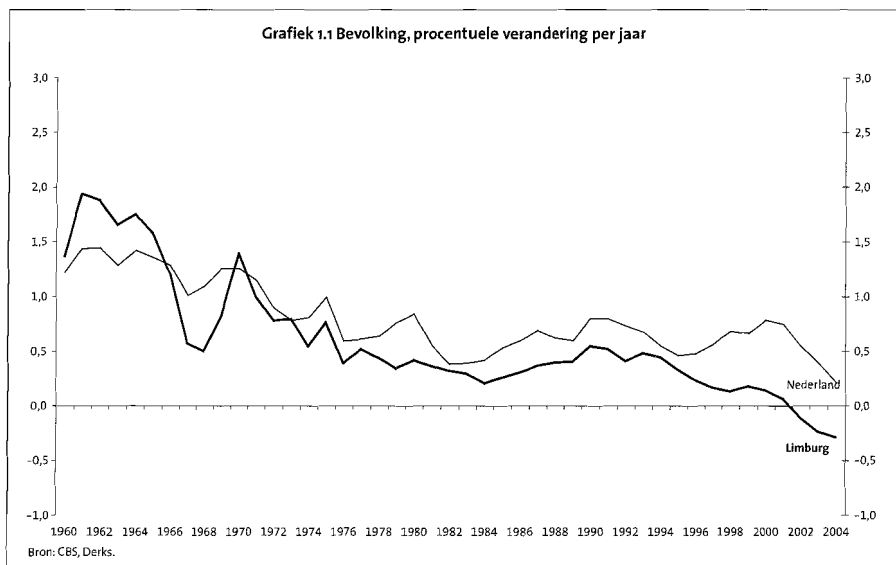
Voor de ontwikkeling van de omvang het aanbod van arbeidskrachten in een regio is de ontwikkeling van het aantal inwoners van groot belang. Bij de verandering van het aantal inwoners (grafiek 1.1) kunnen twee componenten onderscheiden worden: de natuurlijke aanwas (het saldo van geboorte en sterfte, grafiek 1.2) en het migratiesaldo (inkomende min uitgaande migratie, grafiek 1.3). De natuurlijke aanwas bepaalt vooral de meer structurele ontwikkeling van het aantal inwoners. Het migratiesaldo is vooral verantwoordelijk voor de schommelingen op korte termijn.

Staat 1 Bevolking	Niveau		Aandeel		Ontwikkeling 1960-100			
	1960	2005	1960	2005	1960	1997	2002	2005
Nederland	11.417.000	16.292.000	100	100	100	136	141	143
Limburg	876.400	1.136.000	7,7	7,0	100	130	130	130
Noord- en M.-Limburg	345.900	512.400	3,0	3,1	100	144	148	148
Z.-Limburg	530.500	623.500	4,6	3,8	100	120	119	118

Bron: CBS; Derks.

Van 1 januari 1960 tot 1 januari 2005 is het aantal inwoners van Limburg gestegen van 876.000 tot 1.136.000 (staat 1). Dat is een groei van 30 procent.¹ Landelijk is het aantal inwoners in die periode gestegen met 43 procent. De geringere groei in Limburg wordt zowel veroorzaakt door een geringere natuurlijke aanwas (sinds het midden van de jaren zeventig) als door een lager migratiesaldo. Uit

¹ Hierbij is gecorrigeerd voor de grenswijzing met Duitsland in het begin van de jaren zestig.

grafiek 1.1 blijkt dat de bevolkingsgroei zowel in Limburg als Nederland tot 1975 duidelijk groter was dan daarna. In Limburg is de groei in 2002 zelfs overgegaan in een daling. In Limburg werd in januari 2002 het hoogste aantal inwoners bereikt: 1.143.300. Dit is naar verwachting het begin van een blijvende daling.² Voor Nederland als geheel wordt de daling pas over ongeveer 30 jaar verwacht. Limburg is de eerste provincie van Nederland met een definitieve daling van het aantal inwoners.³ Elders in Europa komt dit verschijnsel al wel voor.

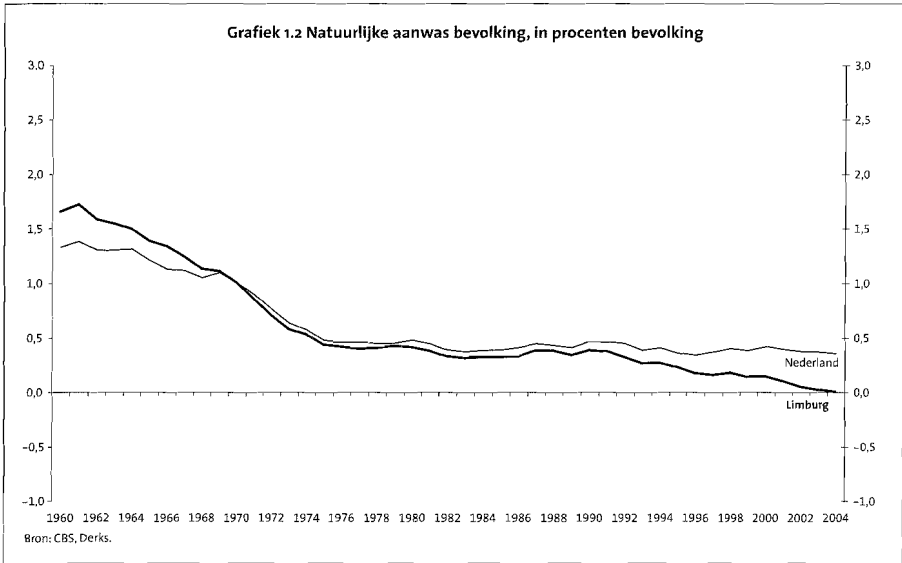
In de afgelopen 45 jaar is de bevolking in Noord- en Midden-Limburg meer gegroeid (48 procent) dan landelijk (30 procent). In Zuid-Limburg was de groei veel minder (18 procent). Daar is de bevolkingsdaling al in 1997 begonnen.

Aan de basis van de bevolkingsdaling ligt een sterke daling van het aantal geboorten. In de daling van de natuurlijke aanwas van 1960 naar 1975 in grafiek 1.2 komt deze daling van het aantal geboorten tot uitdrukking. Minder geboorten geeft minder jongeren en dus een ontgroening van de bevolking. Deze ontgroening is vooral tussen 1970 en 1990 opgetreden. De grote generaties uit het verleden geven een sterke toename van het aantal ouderen. Het proces van vergrijzing is in volle gang en gaat nog tientallen jaren door.

In Limburg worden met ingang van 2004 minder kinderen geboren dan er mensen overlijden. De natuurlijke aanwas is kleiner dan nul geworden (grafiek 1.2). Ten aanzien van de demografische ontwikkeling zijn er in de afgelopen 45 jaar dus grote veranderingen opgetreden. De toekomst, met een dalend aantal inwoners, zal ook weer geheel anders worden.

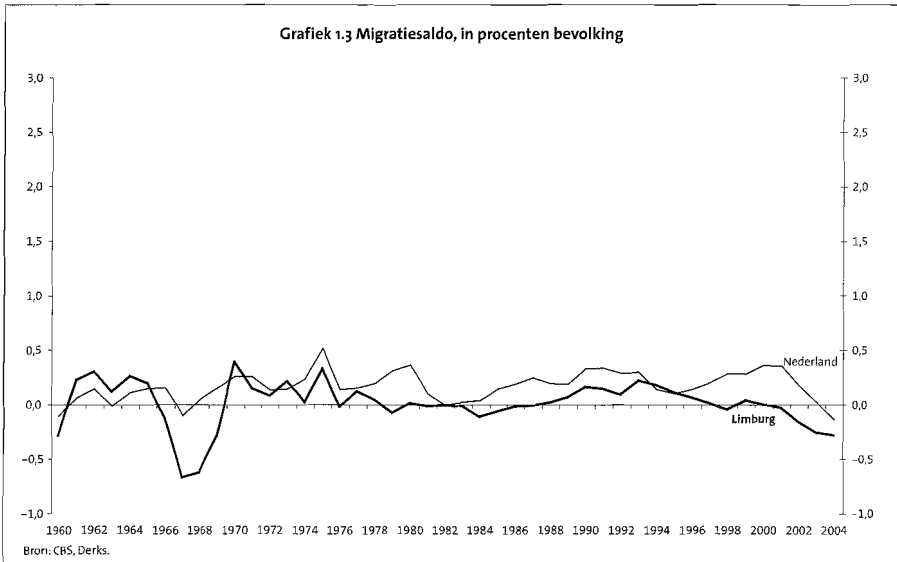
² W.M. Derks, J.C.G. Hensgens en J.M.M.J. Nieuweboer, *Bevolking Limburg 2004 – 2035*. (Maastricht 2003).

³ W. Derks, 'Vergrijzing en regionale markten', *ESB* 89 (2004) 65-66.

De migratie

Aan migratiestromen liggen diverse oorzaken ten grondslag zoals studie (met name hogere opleidingen), werk, wonen, huwelijk en asiel. In verhouding tot de stromen van immigratie en emigratie is het saldo gering, omdat de inkomende en uitgaande stroom elkaar vaak ongeveer in evenwicht houden. Gemiddeld over de periode 1960-2004 was het migratiesaldo van Limburg gelijk aan nul. Voor Nederland als geheel was het migratiesaldo in die periode gemiddeld per jaar gelijk aan 0,17 procent van de bevolking. De bijdrage van het migratiesaldo aan de groei van het arbeidsaanbod is daarmee gemiddeld over een langere periode gering. Voor een kortere periode kan het migratiesaldo wel een duidelijke invloed hebben op de ontwikkeling van het aanbod van arbeidskrachten. In grafiek 1.3 is het begin van de mijnsluiting in de tweede helft van de jaren zestig duidelijk zichtbaar in een emigratiesaldo van Limburg. De komst van rijksdiensten naar Limburg (zoals het ABP en het CBS) als compensatie van de mijnsluiting gaf een top in het immigratiesaldo in het begin van de jaren zeventig. Nationaal hangt de top in het midden van de jaren zeventig samen met de onafhankelijkheid van Suriname en de daaraan voorafgaande migratiestroom naar Nederland. Het economisch dal in het begin van de jaren tachtig geeft opnieuw een uitgaand migratiesaldo. Het hogere immigratiesaldo in de eerste helft van de jaren negentig valt samen met een economisch dal en heeft dan ook geen relatie met een grotere vraag naar arbeidskrachten. De grote toestroom van asielzoekers is daarvan de belangrijkste oorzaak. In de meest recente jaren 2003 en 2004 is het migratiesaldo in Limburg historisch gezien zeer laag, lager dan in de afgelopen 30 jaar. Naast het economisch dal en het stringenter asielbeleid speelt hier de woningmarkt een rol. In de afgelopen tientallen jaren kwamen Duitsers in Limburg wonen, omdat hier de huizen goedko-

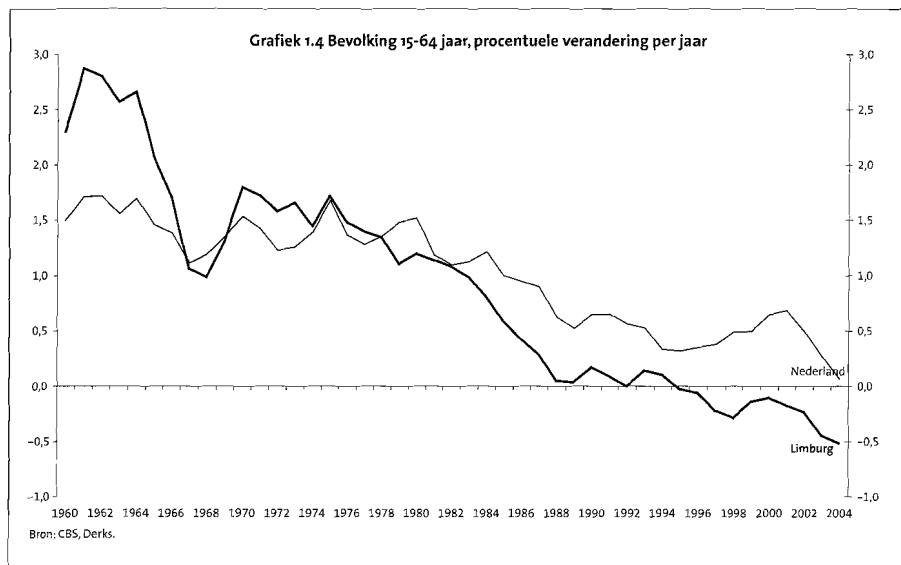
per waren. Sinds enkele jaren zijn de verhoudingen omgekeerd. De huizen zijn hier duurder dan in Duitsland. Duitsers komen hier niet meer wonen en gaan terug. Door de mogelijkheid van Nederlanders om de aftrek van hypotheekrente ook in het buitenland te laten gelden is bovendien de verhuisbeweging naar het buitenland vergroot.

Gezien over een wat langere termijn is de bijdrage van het migratiesaldo aan de groei van het aanbod van arbeidskrachten dus gering. In een periode van schaarste aan arbeidskrachten zullen wel wat arbeidskrachten van elders aangetrokken worden. Maar niet-regio gebonden bedrijven kunnen hun activiteiten ook verplaatsen naar gebieden met voldoende arbeidskrachten, waar de lonen meestal veel lager zijn.

Bij de opstelling van de Limburgse bevolkingsprognose in 1996 was de veronderstelling over het migratiesaldo een zwaar punt van discussie. De verwachte bevolkingsdaling op basis van de natuurlijke aanwas, was voor bepaalde beleidsinstanties zeer moeilijk de aanvaarden. In de rapportage van de achtereenvolgende bevolkingsprognoses (1996, 2000 en 2003) is daarom uitgebreid aandacht besteed aan de migratie. Inmiddels is bevolkingsdaling in Limburg realiteit geworden en was er vrijwel geen discussie meer over de veronderstellingen ten aanzien van het migratiesaldo bij het opstellen van de nieuwe prognose in 2003. De structurele ontwikkeling van het aantal inwoners van Limburg wordt bijna helemaal bepaald door de dalende natuurlijke aanwas (grafiek 1.2).

De bevolking in de leeftijdsgroep 15-64 jaar

Voor de ontwikkeling van het aanbod van arbeidskrachten is de bevolking van 15-64 jaar, de zogenaamde potentiële beroepsbevolking, van belang. Tot het eind van de jaren tachtig, toen de naoorlogse geboortegolf instroomde in deze leef-

tijdsgroep, groeide de potentiële beroepsbevolking snel (grafiek 1.4). Sinds het begin van de jaren negentig is de groei gering en in (Zuid-)Limburg is in 1995 zelfs een daling begonnen. In Noord- en Midden-Limburg is de daling in 2003 ingezet. In Nederland is er nog wel een duidelijke groei. Zodra de naoorlogse geboortegolf met ingang van 2011 uit deze leeftijdsgroep gaat stromen, versnelt de daling in Limburg. Ook in Nederland valt dan de groei weg, maar de echte daling begint waarschijnlijk zo'n tien jaar daarna.

De beroepsdeelneming

Niet iedereen in de leeftijd van 15-64 jaar biedt zich aan op de arbeidsmarkt. Veel scholieren en studenten werken niet. In het verleden was het niet gebruikelijk dat vrouwen betaalde arbeid verrichtten. Daardoor is de deelname aan beroepsarbeid van vrouwen boven de 50 jaar nog steeds gering. Er is nu echter ook nog een deel van de jonge moeders dat tijdelijk afziet van betaalde arbeid. Sinds de jaren zeventig was er vooral bij de mannen een toenemende uittreding uit de arbeidsmarkt voor hun 65-ste door gebruik van regelingen voor arbeidsongeschiktheid en vervroegde uittreding.

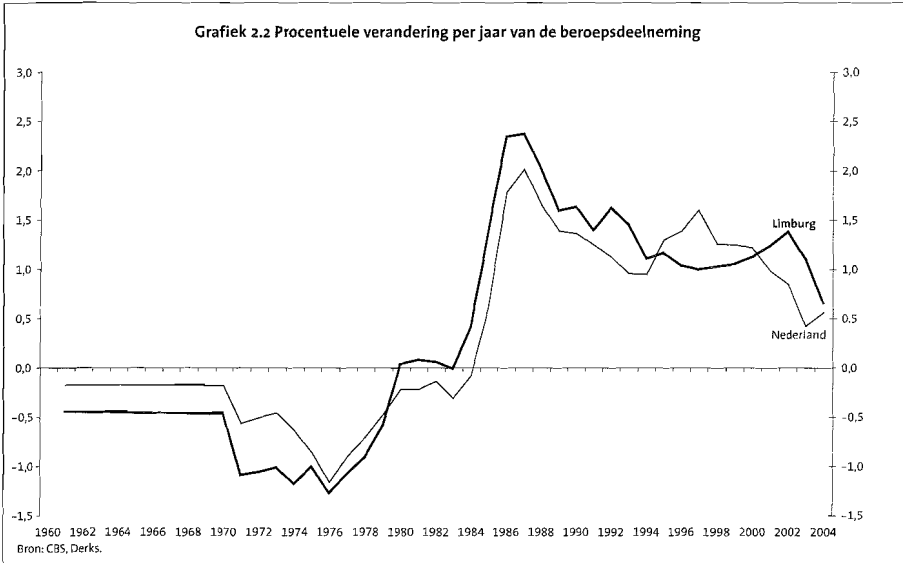
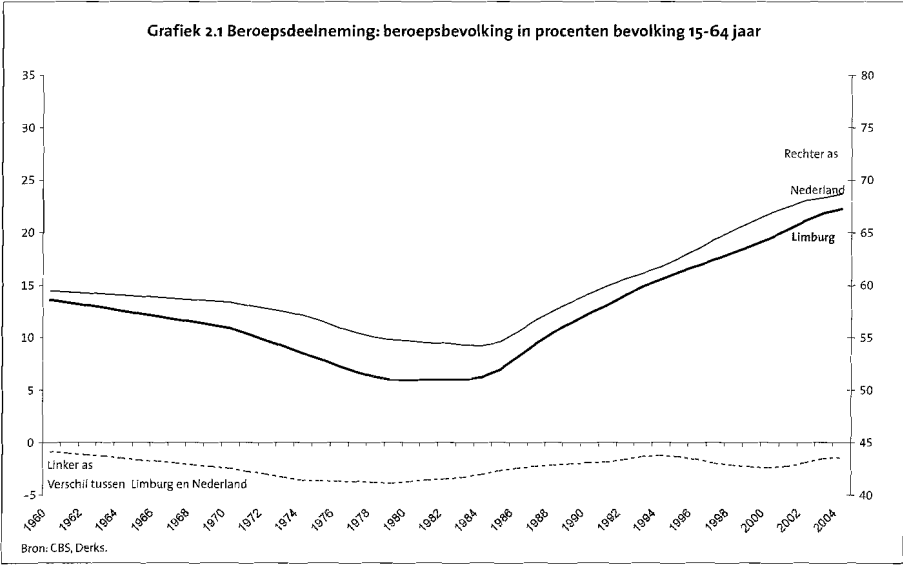
Personen die minimaal twaalf uur per week betaalde arbeid verrichtten of dat willen doen worden tot de beroepsbevolking gerekend. Wanneer het aantal beroepspersonen in de leeftijd van 15-64 jaar wordt gerelateerd aan de betreffende bevolking levert dat de beroepsdeelneming (grafiek 2.1). De beroepsdeelneming is in Limburg lager dan landelijk. Het verschil tussen Limburg en Nederland is in grafiek 2.1 met een stippellijn aangegeven. Als oorzaken van die relatief lage beroepsdeelneming in Limburg kunnen de volgende zaken genoemd worden. Traditioneel was de beroepsdeelneming bij vrouwen in het katholieke Limburg lager dan het landelijke gemiddelde. Bovendien stop-

ten mijnarbeiders voor hun 65-ste met werken. Bij het sluiten van de mijnen zijn veel personen extra vroeg met pensioen gegaan. Bij het oplopen van de werkloosheid in de jaren zeventig en begin jaren tachtig hebben in Limburg extra veel mensen via de arbeidsongeschiktheid de arbeidsmarkt verlaten. In Limburg zijn binnen de leeftijdsgroep van 15-64 jaar relatief meer ouderen dan landelijk. Bij ouderen is de beroepsdeelneming lager dan bij jongeren. Al deze factoren samen zorgen ervoor dat ook nu nog de beroepsdeelneming in Limburg duidelijk lager is dan landelijk.

Staat 2 Beroepsdeelneming (beroepsbevolking in procenten van bevolking van 15-64 jaar)						
	Niveau			Verskil met Nederland		
	1960	1983	2005	1960	1979	2005
	%					
Nederland	59	54	69			
Limburg	58	51	68	-0,9	-3,9	-1,4
Noord- en						
Midden-Limburg	62	54	69	2,4	-1,0	0,4
Zuid-Limburg	57	49	66	-2,8	-6,0	-3,0

Bron: CBS; Derks.

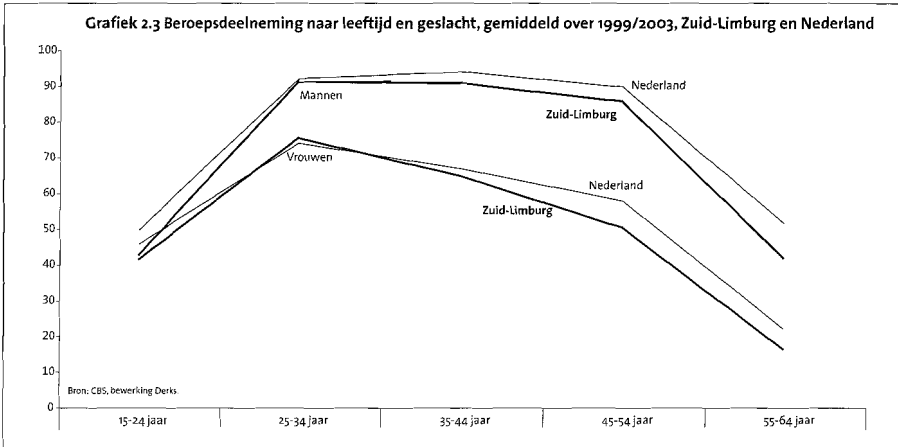
Het verschil in beroepsdeelneming tussen Limburg en Nederland is van 1960 naar 1979 toegenomen en is daarna afgenomen. Gezien het voorgaande is dit een voor de hand liggende ontwikkeling. Het is echter zeer opmerkelijk dat de afname van het verschil in 1994 stopt. Vanaf dat jaar wordt het verschil zelfs (tijdelijk) weer iets groter. Een nadere analyse laat zien dat het verschil bij vrouwen wel verder verkleint, maar bij mannen niet. De stijging van de beroepsdeelneming bij oudere mannen gaat in Limburg langzamer dan landelijk. Binnen Limburg is dat met name in het zuiden het geval, de regio waar de meeste mijnwerkers woonden. Cijfers over beroepsbevolking en daarmee ook over beroepsdeelneming hebben een relatief grote onzekerheidsmarge, omdat ze gebaseerd zijn op een (beperkte) steekproef. Daarom is in grafiek 2.3 het gemiddelde genomen over vijf jaar (1999 tot en met 2003). Uit die grafiek blijkt dat in Zuid-Limburg in de leeftijd boven 35 jaar de beroepsdeelneming zowel bij mannen als vrouwen nog steeds duidelijk lager is dan het landelijke gemiddelde. Bij de leeftijdsgroep 55-64 jaar is de beroepsdeelneming bij mannen in Zuid-Limburg een vijfde lager dan landelijk. Wat betreft de beroepsdeelneming heeft Zuid-Limburg dus ook nu nog een achterstand, niet alleen bij de vrouwen, maar vooral ook bij de mannen. Ten aanzien van de beroepsdeelneming zijn de gevolgen van de mijn(sluiting) dus nog zichtbaar. Dit is zeer opmerkelijk. Dit zal op zijn minst voor een deel samenhangen met een hogere arbeidsongeschiktheid. In een van de laatste paragrafen wordt daar nader op ingegaan.

De stijgende lijn in de beroepsdeelneming sinds het midden van de jaren tachtig, zoals die in grafiek 2.1 zichtbaar is, wordt vooral veroorzaakt door de toenemende beroepsdeelneming van vrouwen. Door het cohort-effect (de aankomende 50-plus vrouwen hebben een hogere beroepsdeelneming dan de huidige 50-plus vrouwen) zal de beroepsdeelneming voorlopig nog blijven stijgen, maar wel in steeds mindere mate.

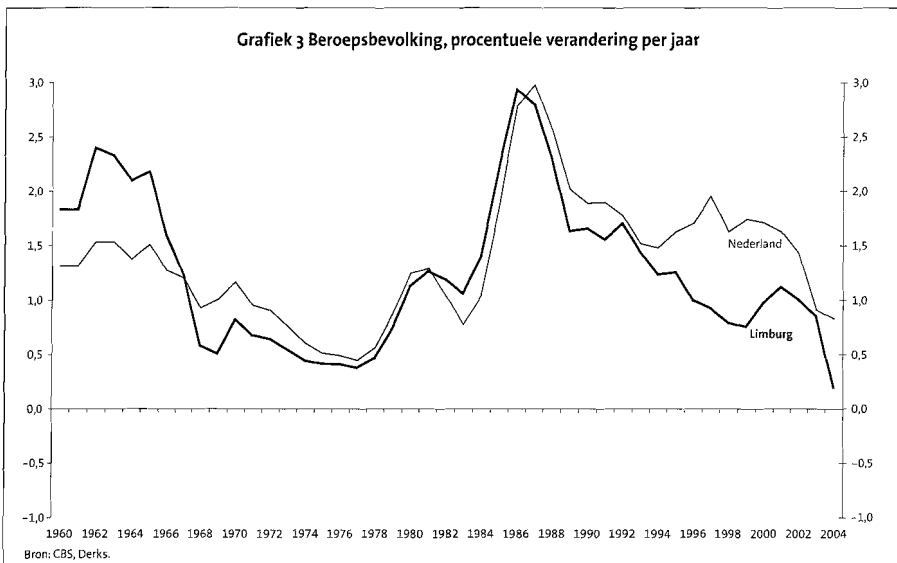
Als de procentuele verandering van de beroepsdeelneming in beeld wordt gebracht (grafiek 2.2), dan is de afvlakkende trend in de stijging van de beroepsdeelneming al duidelijk zichtbaar.

De beroepsbevolking

De combinatie van de ontwikkeling van de bevolking van 15-64 jaar (grafiek 1.4) en de beroepsdeelneming (grafiek 2.2) geeft de ontwikkeling van de beroepsbevolking (grafiek 3).⁴ De relatief snelle stijging van de beroepsdeelneming in de tweede helft van de jaren tachtig gaf een sterke groei van de beroepsbevolking. Daarna werd de stijging van de beroepsdeelneming relatief steeds geringer. De bevolking van 15-64 jaar ging bovendien steeds minder groeien en in Limburg zelfs dalen. De groei van de beroepsbevolking is daardoor in 2004 op een laag niveau gekomen. Door het economisch dal van de afgelopen jaren is de stijging

⁴ Het geringe aantal beroepspersonen boven de 65 jaar wordt hierbij buiten beschouwing gelaten.

van de beroepsdeelneming extra afgezwakt. Bij het herstel van de economische groei kan de stijging van de beroepsdeelneming mogelijk tijdelijk wat versnellen, waardoor de beroepsbevolking in 2005 en volgende jaren tijdelijk wat meer toeneemt dan in 2004. Meer trendmatig zal de stijging van de beroepsdeelneming echter steeds minder worden. In combinatie met een dalende (in Limburg) of geringer wordende groei (in Nederland) van de bevolking van 15-64 jaar zal de beroepsbevolking geleidelijk minder groeien en op den duur gaan dalen. Ten opzichte van het verleden zal in de toekomst de groei van het aanbod van arbeidskrachten dus veel minder zijn.

De vraagzijde

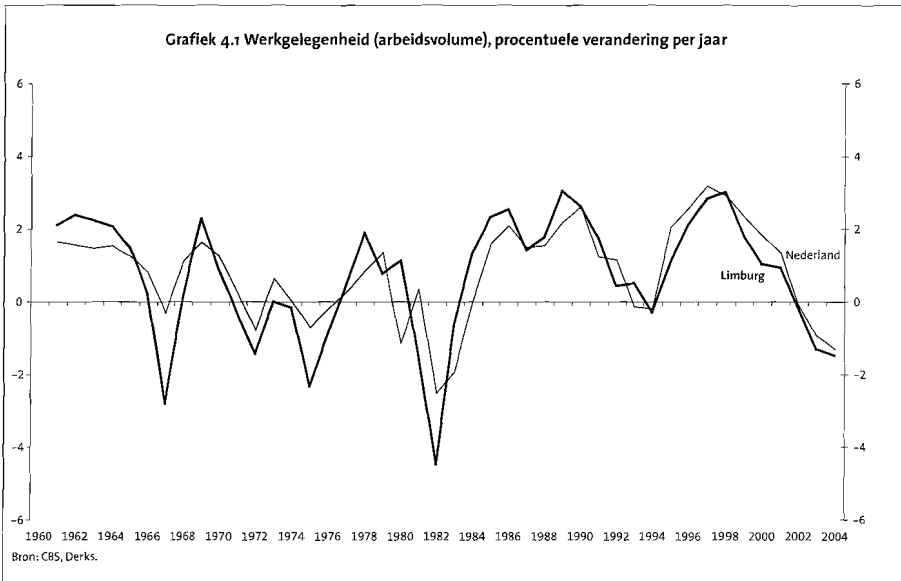
De werkgelegenheidsontwikkeling totaal

De vervulde vraag naar arbeidskrachten komt tot uitdrukking in de werkgelegenheid. Het is in Nederland gebruikelijk om de werkgelegenheid te meten als arbeidsvolume. Deeltijdarbeid wordt daarbij omgerekend naar voltijdseenheden.

Onder invloed van de economische conjunctuur vertoont de werkgelegenheid een wisselend verloop (grafiek 4.1). Perioden met groei worden afgewisseld met (korte) perioden van daling. Het conjunctureel dal in het begin van de jaren tachtig was zo diep dat landelijk de werkgelegenheid daalde naar het niveau van midden jaren zestig (staat 3). Als gevolg van de mijnsluiting was de omvang van de werkgelegenheid in (Zuid-)Limburg in het begin van de jaren tachtig lager dan in het midden van de jaren zestig. Na 1983 gaat de werkgelegenheid sterk stijgen. In Limburg wordt de werkgelegenheid in 1987 weer hoger dan de top van 1965. In Zuid-Limburg wordt in 1996 het niveau bereikt van de top van 1965. De verschillen tussen de regio's in totale groei van de werkgelegenheid in de afgelopen 45 jaar, zoals gegeven in staat 3, komen globaal overeen met de verschillen in de groei van de bevolking (staat 1).

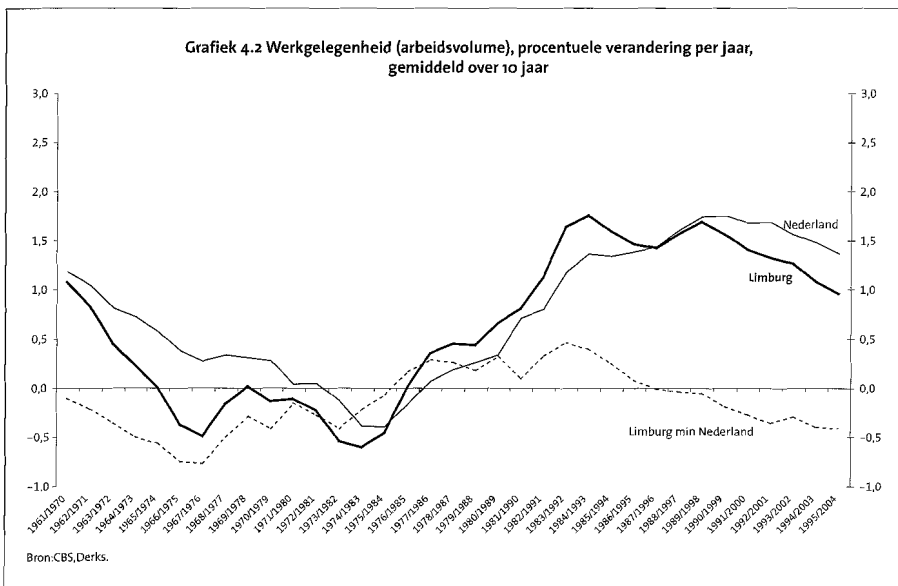
Staat 3											
Werkgelegenheid (arbeidsvolume)											
1960=100	Niveau						Ontwikkeling				
	1960	1965	1983	1987	1996	2005	1960	1965	1983	2005	
x 1.000											
Nederland	4.494	4.835	4.861	5.113	5.808	6.449	100	108	108	144	
Limburg	308	340	316	340	386	417	100	111	103	135	
Noord- en Midden-Limburg	110	131	145	157	177	195	100	119	131	174	
Zuid-Limburg	197	209	170	183	209	223	100	106	86	114	

Bron: CBS; Derks.

Uit grafiek 4.1 blijkt dat de dalen van de conjunctuur in de eerste helft van de beschouwde periode (1967, 1975 en 1982) in Limburg wat dieper waren dan landelijk. Het herstel dat volgde op de dalen was in Limburg echter ook wat sterker. De Limburgse economie was conjunctuurgevoeliger dan het landelijk gemiddelde door het grotere aandeel van de industrie en waarschijnlijk ook door de grotere kwetsbaarheid als gevolg van de sluiting van de mijnen. Na de jaren tachtig lijkt de conjunctuurgevoeligheid van de Limburgse economie, voor zover die gevoeligheid tot uitdrukking komt in de ontwikkeling van de werkgelegenheid, niet of nauwelijks meer groter te zijn dan landelijk.

Om meer inzicht te krijgen in de meer structurele ontwikkeling van de vraag naar arbeid is in grafiek 4.2 de gemiddelde verandering over tien jaar gegeven (een periode van tien jaar bestrijkt een volledige conjunctuurcyclus). Het verschil tussen de ontwikkeling in Limburg en Nederland is met een stippellijn weergegeven. In de jaren zestig groeide het arbeidsvolume zowel in Limburg als Nederland als geheel met ruim 1 procent per jaar. Als gevolg van de mijnsluiting gaat de groei in Limburg in de jaren zeventig over in een daling. Vanwege het diepe economisch dal in het begin van de jaren tachtig werd ook Nederland als geheel geconfronteerd met een structurele daling van de werkgelegenheid. Met het economisch herstel na dit conjunctuurdal groeide de werkgelegenheid in Limburg structureel sneller dan landelijk. Het herstructureringsbeleid heeft daaraan mogelijk een bijdrage geleverd. Na de beëindiging van het herstructureringsbeleid in 1990 werd de werkgelegenheidsgroei in Limburg enkele jaren daarna echter structureel minder dan landelijk. Dit lijkt heel ongunstig, maar als de ontwikkeling van de beroepsbevolking in de beschouwing wordt betrok-

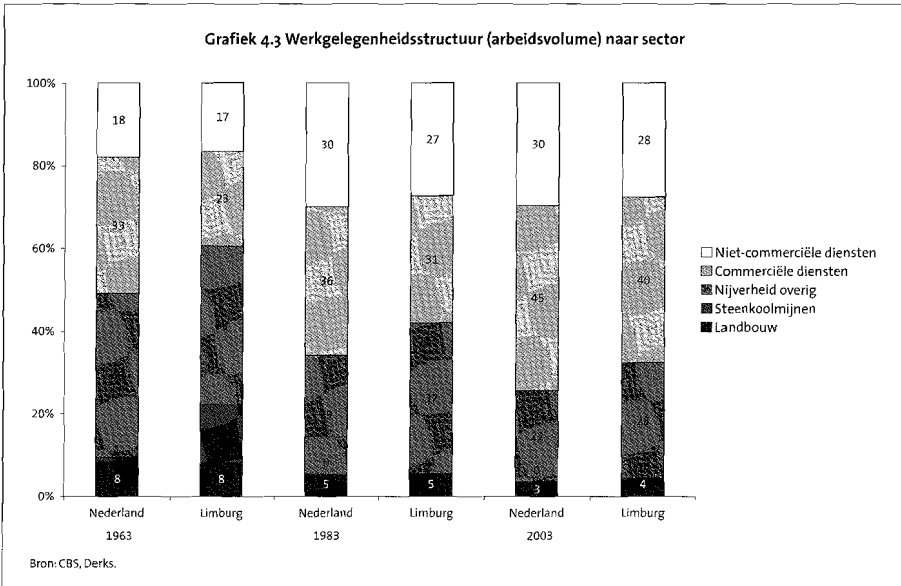
ken is het beeld genuanceerder, omdat ook het aanbod van arbeidskrachten in Limburg sinds het midden van de jaren tachtig duidelijk minder groeit dan landelijk. In het licht van de genoemde achterblijvende stijging van de beroepsdeelneming en een minder gunstige ontwikkeling van de werkloosheid (zie hierna), blijft de groei van de werkgelegenheid in Limburg echter te gering in vergelijking met de landelijke ontwikkeling.

Te verwachten is dat de werkgelegenheid in de nabije toekomst weer zal gaan toenemen, als gevolg van het herstel van de economische groei. Het herstel van de economische groei is in 2004 begonnen. Hernieuwde groei van de werkgelegenheid volgt minstens een jaar later. Grafiek 4.1 laat zien dat in het verleden een conjunctureel dal steeds gevolgd werd door een aanzienlijke groei van de werkgelegenheid. Als dat nu ook zal gebeuren, dan geeft dit in combinatie met een geringer wordende groei van de beroepsbevolking een snel oplopend tekort aan arbeidskrachten.

De werkgelegenheidsstructuur

Binnen de totale werkgelegenheid kunnen sectoren worden onderscheiden. Een gebruikelijke verdeling betreft de vier hoofdsectoren: landbouw, nijverheid (inclusief bouwnijverheid), commerciële diensten en niet-commerciële diensten (zoals overheid, onderwijs en zorg). Vanwege het belang van de steenkoolmijnen is in grafiek 4.3 de nijverheid gesplitst in steenkoolmijnen en overige nijverheid.

In de afgelopen 40 jaar is het aandeel van de landbouw in de totale werkgelegenheid gehalveerd. Ook het aandeel van de nijverheid is bijna gehalveerd. Het aandeel van de niet-commerciële diensten nam tot begin jaren tachtig toe

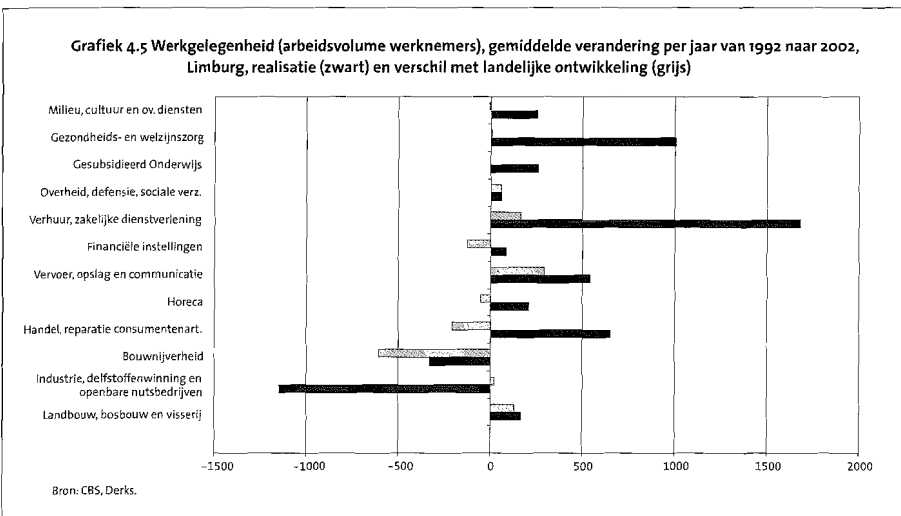
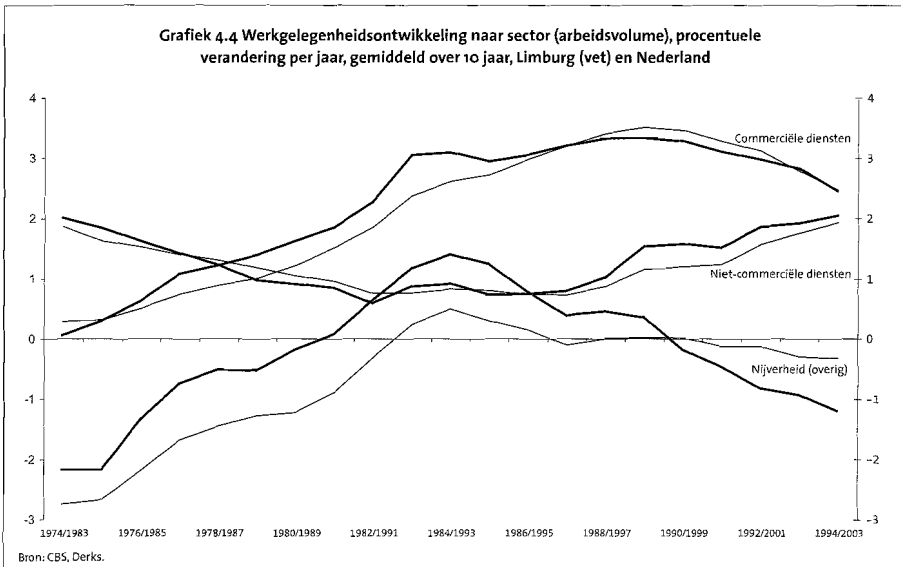

en is daarna vrij stabiel gebleven. De voortdurende groei is het aandeel van de commerciële diensten. Achter het dalend aandeel van de werkgelegenheid in de nijverheid en het stijgend aandeel van de werkgelegenheid in de commerciële diensten zitten een aantal processen. In de nijverheid stijgt de arbeidsproductiviteit sneller dan bij de diensten. Bij gelijke productiegroei zal de werkgelegenheid in de nijverheid daardoor minder toenemen dan in de diensten. Doordat bedrijven in de nijverheid zich steeds meer gingen concentreren op de kernactiviteiten is veel interne dienstverlening (schoonmaak, administratie, onderhoud enz.) extern geworden en is die werkgelegenheid in de dienstensector terechtgekomen. Verder is het zo dat bij de industrie meer (groei van de) productie naar het buitenland is verplaatst dan bij de diensten.

Grafiek 4.3 laat zien dat de nijverheid in Limburg sterker is vertegenwoordigd dan landelijk. Voor de (niet-)commerciële diensten geldt het omgekeerde. Na de mijnsluiting zijn deze verschillen tussen Limburg en Nederland naar verhouding redelijk stabiel gebleven, ondanks de daling van het aandeel van de nijverheid en de stijging van het aandeel van de commerciële diensten. Het aandeel van de nijverheid was in de jaren negentig ongeveer een derde hoger dan landelijk. Recent is het verschil wat kleiner geworden door de ongunstige ontwikkeling van de nijverheid in Limburg. Het aandeel van de commerciële diensten is in Limburg al tientallen jaren ruim een tiende lager dan landelijk.

De werkgelegenheidsontwikkeling naar sector

De landbouw kent een structurele daling van de werkgelegenheid. De directe invloed op de totale werkgelegenheidsontwikkeling is beperkt als gevolg van het geringe aandeel in het totaal. De meer structurele ontwikkeling in de

andere drie sectoren is gegeven in grafiek 4.4. De werkgelegenheid in de nijverheid daalde in de jaren zeventig en begin jaren tachtig. De daling is medio jaren tachtig overgegaan in een tijdelijke stijging. Inmiddels daalt in die sector de werkgelegenheid weer. De commerciële diensten vertonen een structurele hoge groei. De niet-commerciële diensten groeiden sterk in de jaren zeventig. Daarna was de groei beperkt, maar geleidelijk begint de groei wel weer op te lopen.

Het beschreven patroon geldt zowel voor Nederland als voor Limburg. Wel is het zo dat de ontwikkeling in de nijverheid in Limburg tot het midden van

de jaren negentig duidelijk gunstiger was en daarna duidelijk ongunstiger. De commerciële diensten groeiden de afgelopen tien jaar in Limburg even snel als landelijk. Bij de niet-commerciële diensten was de groei wat hoger. De oorzaak van de hiervoor geconstateerde geringere groei van de werkgelegenheid in Limburg in de afgelopen tien jaar kan wat betreft de vier sectoren dus gelokaliseerd worden in de nijverheid. In grafiek 4.5 wordt de ontwikkeling verder gedetailleerd naar economische activiteit (bedrijfstak). De grijze balken geven in absolute aantallen het verschil aan tussen de werkelijke ontwikkeling in Limburg en de ontwikkeling als het landelijke groeipercentage van toepassing was geweest. Daaruit blijkt dan dat binnen de nijverheid de bouwnijverheid volledig verantwoordelijk is voor de ongunstige ontwikkeling in Limburg. Terwijl de ontwikkeling in de commerciële diensten als geheel niet verschilt tussen Limburg en Nederland, zijn er wel onderdelen met een duidelijk lagere en hogere groei. Ten opzichte van landelijk is binnen de commerciële diensten in Limburg handel en reparatie van consumentenartikelen het meest ongunstig, en vervoer, opslag en communicatie het meest gunstig. Op basis van de ontwikkeling naar bedrijfstak, zoals gegeven in grafiek 4.5, kan de oorzaak van de ongunstige ontwikkeling in Limburg dus gelokaliseerd worden in bouw, handel en financiële instellingen. De ontwikkeling in deze activiteiten heeft een zekere samenhang met de bevolkingsontwikkeling. De geringere groei van de bevolking in Limburg kan dus een van de oorzaken zijn van de geringere groei in deze bedrijfstakken. Op basis van de snellere groei van het aantal ouderen in Limburg kon verwacht worden dat de zorg sneller zou groeien. Dat blijkt nog niet het geval in de periode 1992-2002.

Discrepanties

De werkloosheid globaal

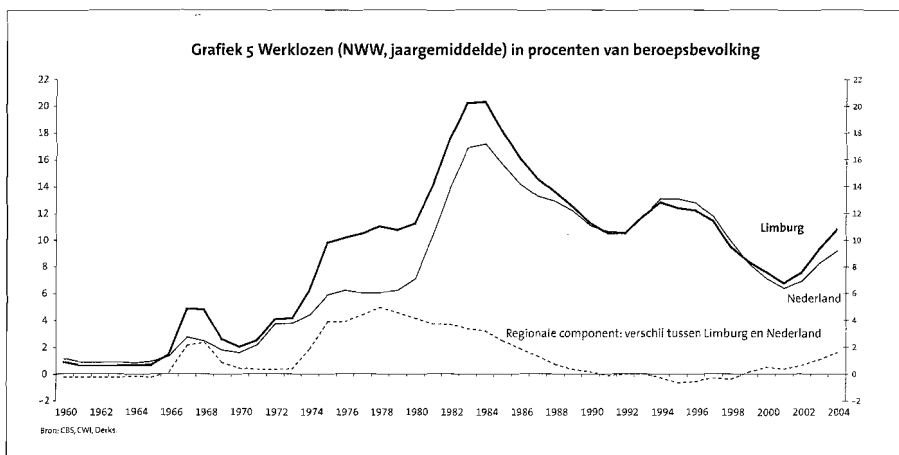
De ontwikkeling van de werkloosheid is een kernindicator voor de ontwikkelingen op de arbeidsmarkt. De ontwikkeling van het saldo van vraag en aanbod komt hierin tot uitdrukking.

In de jaren zestig was er sprake van een hoogconjunctuur met een tekort aan arbeidskrachten. De werkloosheid was laag en in Nederland werden van elders gastarbeiders aangetrokken. In Limburg begon in die periode de mijnsluiting. Met ingang van de jaren zeventig ontstond een nieuwe situatie. Toen was het aanbod van arbeidskrachten voortdurend groter dan de vraag en begon een lange periode van hoge werkloosheid. Eind jaren negentig kwamen de eerste signalen van het einde van deze periode van een ruime arbeidsmarkt. Er ontstonden de eerste aanbodtekorten op de arbeidsmarkt. Door het economisch dal van de afgelopen jaren is de komst van een nieuwe periode van een tekort aan arbeidskrachten echter uitgesteld. Gezien de geringer wordende groei en de verwachte daling van de beroepsbevolking zal die periode van aanbodtekort snel komen zodra de werkgelegenheids groei zich herstelt.

Definities van werkloosheid

Er zijn meerdere definities en meerdere meetmethoden van werkloosheid. In de loop van de tijd zijn definities gewijzigd. Het globale beeld van de ontwikkeling verschilt over het algemeen niet tussen de definities. Het is thans gebruikelijk om de regionale ontwikkeling van de werkloosheid te beschrijven met de ontwikkeling van de Niet Werkende Werkzoekenden (NWW) weergegeven. De basis daarvoor is de registratie van CWI (Centrum voor Werk en Inkomen). Deze definitie is terugerekend in de tijd.

Een belangrijke indicator voor het regionaal sociaal-economisch beleid was in een groot deel van de beschouwde periode de regionale component in de werkloosheid: het verschil tussen het regionale en het landelijke werkloosheidspercentage. De ontwikkeling van die regionale component is voor Limburg in grafiek 5 weergegeven met een stippellijn.

De werkloosheidsontwikkeling nader beschouwd

In een periode van zeer lage werkloosheid is in 1965 de sluiting van de steenkoolmijnen in Limburg begonnen. Het economisch dal in de tweede helft van de jaren zestig liet in Limburg meteen een zeer sterke stijging van de werkloosheid zien. Begin jaren zeventig is de werkloosheid in Limburg weer bijna terug op het landelijk niveau, maar dan begint een lange periode van stijging van de werkloosheid. De oliecrisis luidde een lange periode van dalende conjunctuur in. Overheidssteun aan bedrijven kon niet verhinderen dat de werkloosheid enorm steeg tot het einde van het diepe economisch dal in het begin van de jaren tachtig. Sinds het midden van de jaren tachtig is er echter een dalende trend in de werkloosheid. De conjuncturele dalen van begin jaren negentig en tien jaar later, kort na 2000, veroorzaakten wel een tijdelijke stijging van de werkloosheid.

In Limburg gold dat er geen mijn dicht ging zonder een oplossing voor de individuele personeelsleden van de mijnbedrijven. Die oplossing was vaak een

sterk vervroegde pensionering. Voor de werknemers die in toeleverende bedrijven werkten bestond een dergelijke garantie niet. In de regio was er bovendien onvoldoende groei van de werkgelegenheid om de nieuwkomers op de arbeidsmarkt een arbeidsplaats te bezorgen. De werkloosheid nam in Limburg dan ook veel sneller toe dan landelijk. De regionale component in de werkloosheid steeg tot 1978. Een zeer intensief herstructureringsbeleid met de creatie van veel extra (vaak tijdelijke) arbeidsplaatsen maakte toen echter een einde aan de stijging van de regionale component in de werkloosheid. Een centrale doelstelling van het herstructureringsbeleid werd het wegwerken van die regionale component. De daling daarvan met ingang van 1978 (ondanks oplopen totale werkloosheid) kon aanvankelijk vooral toegeschreven worden aan direct overheidsbeleid (onder andere creatie van arbeidsplaatsen), maar werd in de loop van de jaren tachtig, bij het economisch herstel, geleidelijk overgenomen door de relatief gunstige ontwikkeling in de marktsector, voor een deel als effect van het voorwaardenscheppend beleid van de overheid.

Na 25 jaar herstructureringsbeleid was in 1990 de regionale component in de werkloosheid in Limburg als geheel verdwenen. De werkloosheid was weer terug op het landelijke gemiddelde. In het herstructureringsgebied (Zuid-Limburg plus een deel van Midden-Limburg) was in 1990, bij het einde van het herstructureringsbeleid, de werkloosheid nog wel wat hoger dan landelijk. Verwacht werd toen dat ook in het herstructureringsgebied de werkloosheid binnen enkele jaren niet meer hoger zou zijn dan landelijk.⁵

In de jaren negentig was de werkloosheid in Limburg lager of even hoog als landelijk. In Zuid-Limburg en daarmee in het voormalige herstructureringsgebied bleef de werkloosheid hoger dan landelijk. Het is opmerkelijk dat sinds enkele jaren de werkloosheid in Limburg weer wat hoger is dan landelijk, ondanks de zeer geringe groei van het aanbod van arbeidskrachten in Limburg. Ook in de onderscheiden Limburgse deelregio's is de ontwikkeling van de werkloosheid sinds het midden van de jaren negentig ongunstiger dan landelijk. Het werkloosheidspercentage is in Zuid-Limburg in 2004 weer een kwart hoger dan landelijk, net zoals ruim vijftien jaar geleden (staat 4). Wat dit betreft lijken de gevolgen van de mijnsluiting dus nog zichtbaar in deze regio.

Wanneer bij de werkloosheid onderscheid gemaakt wordt naar duur van werkloosheid, dan blijkt dat in Zuid-Limburg de werkloosheid in 2004 over de volle breedte hoger is dan landelijk, maar dat het verschil bij de langdurig werklozen (langer dan 21 maanden) wel duidelijk groter te zijn dan bij de kortdurig werklozen.

Het werkloosheidspercentage is bij vrouwen hoger dan bij mannen. Maar de verschillen tussen de Limburgse deelregio's en het landelijke gemiddelde zijn bij vrouwen en mannen even groot. Tot in de jaren negentig was de situatie bij vrouwen in Limburg ten opzichte van landelijk ongunstiger dan bij mannen. Dat is nu dus niet meer het geval.

⁵ W.M. Derks, *Zuid-Limburg, 25 jaar herstructurering*. (Maastricht 1990).

Staat 4
Werklozen (NWW) in procenten van de beroepsbevolking

	Niveau				Verschil met Nederland			
	1960	1984	2001	2004	1960	1978	1995	2004
	%							
Nederland	1,1	17,1	6,4	9,2				
Limburg	0,8	20,3	6,7	10,7	-0,3	4,9	-0,7	1,2
Noord- en Midden-Limburg	0,8	17,4	5,6	9,6	-0,3	2,1	-2,4	0,5
Zuid-Limburg	0,8	22,7	7,7	11,7	-0,3	7,2	0,7	2,5

Bron: CBS; Derks.

Arbeidsongeschikten

Naast de (werkloze) beroepsbevolking zijn er ook nog de arbeidsongeschikten. Deze groep blijkt overigens voor een deel wel tot de beroepsbevolking te behoren, zeker waar het gaat om mensen die gedeeltelijk arbeidsongeschikt zijn. Ten aanzien van arbeidsongeschiktheid zijn nu drie wetten van kracht. De WAO (Wet op de Arbeidsongeschiktheidsverzekering) is er voor werknemers en bevat veruit het grootste aantal uitkeringsgerechtigden (ongeveer 80 procent van het totaal aantal arbeidsongeschikten). De WAZ (Wet Arbeidsongeschiktheidsverzekering Zelfstandigen) en Wajong (Wet Arbeidsongeschiktheidsverzekering Jonggehandicapten) zijn de andere twee wetten. De doelgroepen van deze laatste twee (zelfstandigen en jonggehandicapten) vallen pas sinds 1976 onder een arbeidsongeschiktheidswet (toen de AAW). De sterke stijging van het aantal arbeidsongeschikten in dat jaar, zoals te zien is in grafiek 6.1, kan daarmee verklaard worden.

Reeds in 1970, het beginjaar van beschikbaarheid van cijfers van arbeidsongeschikten, was het aantal arbeidsongeschikten in Limburg naar verhouding groter dan landelijk. De ongezonde mijnarbeid kan daarvoor een belangrijke verklaring zijn. Met het sluiten van de mijnen en het oplopen van de werkloosheid steeg het aantal arbeidsongeschikten in Limburg sneller dan landelijk. Tot in het begin van de jaren tachtig werd de situatie op de arbeidsmarkt (de kans op werk gezien de mate van arbeidsongeschiktheid) meegewogen bij de beslissing over een arbeidsongeschiktheidsuitkering. Mede daardoor steeg het aantal arbeidsongeschikten in Limburg sneller dan landelijk. Hier was immers de werkloosheid duidelijk hoger dan landelijk. Hoewel de beroepsdeelneming in Limburg sneller steeg dan landelijk (grafiek 2.1) en de werkloosheidsontwikkeling in Limburg minder ongunstig, dan wel gunstiger was dan landelijk, bleef het arbeidsongeschiktheidspercentage in Limburg van het eind van de jaren zeventig tot het begin van de jaren negentig even ver boven het landelijke gemiddelde. Dat blijkt uit de regionale component in grafiek 6.1. Pas in het midden van de jaren negentig werd het verschil enkele jaren achtereen kleiner, maar in de afgelopen vijf jaar is het verschil weer duidelijk toegenomen. Niet alleen de ontwikkeling van beroepsdeelneming en het werkloosheidspercen-

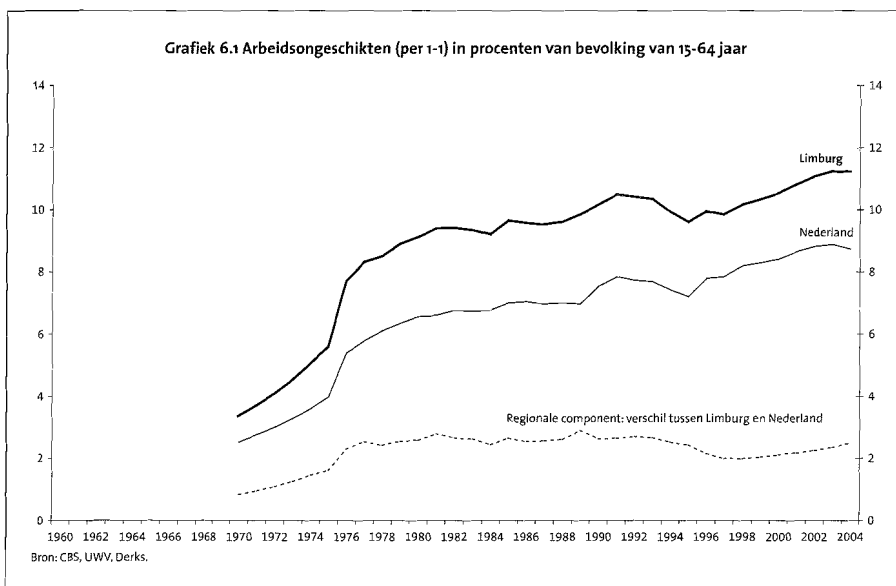
tage, maar ook de ontwikkeling van het arbeidsongeschiktheidspercentage is in Limburg in de afgelopen vijf jaar dus ongunstiger dan landelijk.

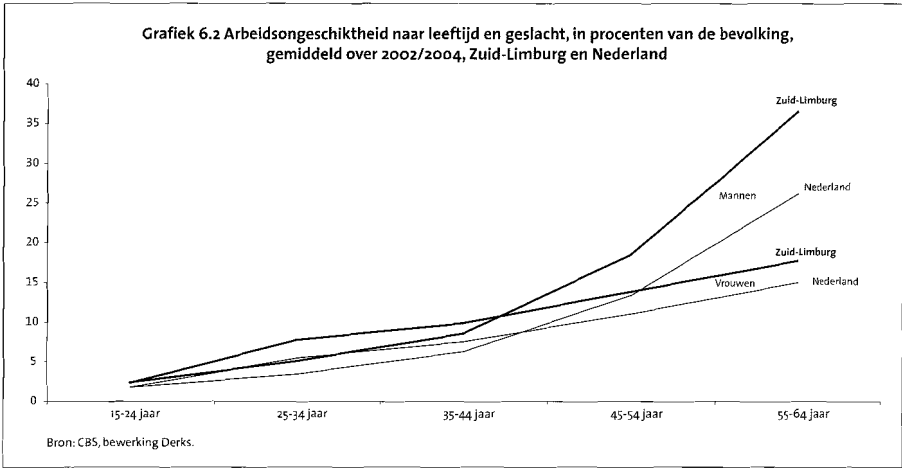
Het is zeer opmerkelijk dat de arbeidsongeschiktheid in Limburg nog steeds zoveel hoger is dan het landelijke gemiddelde en dat het verschil in de afgelopen jaren zelfs toegenomen is. Een nadere analyse naar geslacht, leeftijd en regio laat zien dat het arbeidsongeschiktheidspercentage in Limburg niet alleen bij de mannen hoger is dan landelijk (ongeveer een kwart hoger) maar ook bij de vrouwen (ongeveer een zesde hoger). Bovendien is het percentage in Limburg niet alleen bij de ouderen hoger, maar in alle leeftijdsgroepen boven de 25 jaar. Binnen Limburg wordt het verschil met Nederland voornamelijk bepaald door de situatie in het zuiden, zowel bij de mannen (een derde hoger dan landelijk) als bij de vrouwen (een kwart hoger dan landelijk; zie grafiek 6.2.). In de afgelopen vijf jaar is het verschil in arbeidsongeschiktheid tussen Limburg en Nederland bij de mannen nauwelijks of niet gedaald en is bij de vrouwen duidelijk toegenomen, vooral als gevolg van de ontwikkeling in Zuid-Limburg.

Als verklaring van de blijvend hoge arbeidsongeschiktheid in Zuid-Limburg is in het verleden wel het ‘tweede-generatie-effect’ genoemd. Arbeidsongeschiktheid was in veel families een voor de hand liggende positie. Niet alleen bij ouderen, maar ook bij jongeren is het arbeidsongeschiktheidspercentage in de regio nu nog steeds hoger dan landelijk. Moet er nu al van een ‘derde-generatie-effect’ worden gesproken?

De Wet Sociale Werkvoorziening (WSW)

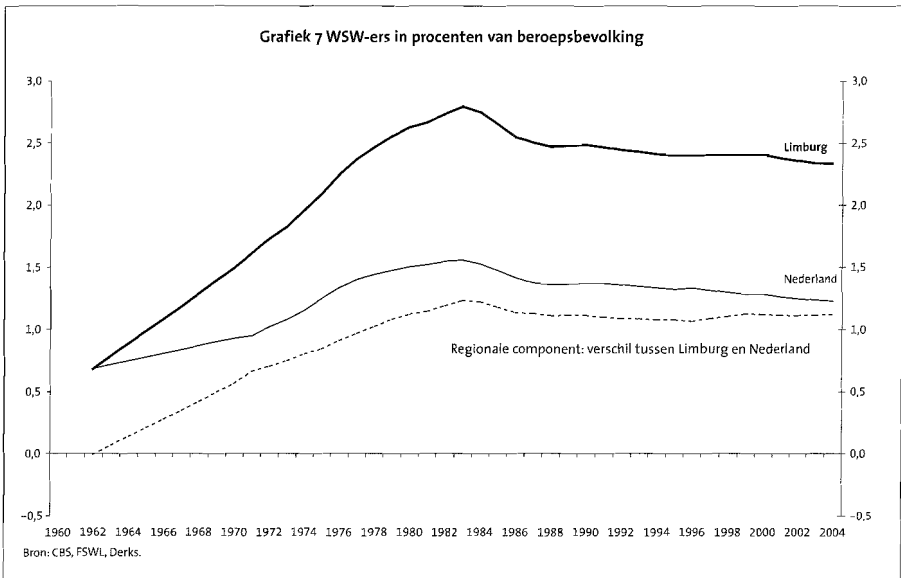
De sociale werkvoorziening is een voorziening die bedoeld is om een passende en volwaardige baan te bieden aan mensen, die vanwege ziekte of gebrek slech-

te kansen hebben op de arbeidsmarkt. De WSW-ers vallen binnen de definitie van beroepsbevolking.

In Limburg en met name in Zuid-Limburg is van deze voorziening veel gebruik gemaakt. Uit grafiek 7 blijkt dat de omvang van de WSW tot het begin van de jaren tachtig sterk is gestegen en dat de stijging in Limburg veel sterker was dan landelijk. Sinds het midden van de jaren tachtig steeg het aantal WSW-ers nog maar weinig. In verhouding tot de beroepsbevolking trad er een lichte daling op. In Limburg bleef het aantal WSW-ers relatief bijna het dubbele van landelijk. Het verschil wordt niet kleiner. Omdat een arbeidsplaats bij de WSW in Limburg veel voorkomt, wordt het niet als ongewoon ervaren. Men schaamt zich niet om bij de WSW te werken. Het aantal belangstellenden voor de WSW

blijft daardoor zeer groot. De veranderde wetgeving in de jaren negentig beoogde de toelatingseisen in heel het land gelijk te laten zijn. In tegenstelling tot elders in het land melden in Limburg waarschijnlijk vrijwel alle kandidaten zich aan⁶. Als verklaring voor het grote gebruik van de WSW in Limburg kan duidelijk gesproken worden van een tweede, en zelfs derde-generatie-effect.

Slotbeschouwing

Het sluitingsproces van de mijnen is in 1965 begonnen en in 1975 afgerond. Het intensieve herstructureringsbeleid zorgde in 1978 bij de ontwikkelingen op de arbeidsmarkt voor een keerpunt ten goede (ten opzichte van Nederland). Na 25 jaar herstructurering stopte dat beleid in 1990. De herstructurering was weliswaar niet helemaal voltooid (de werkloosheid was in het betreffende gebied nog niet helemaal terug naar het landelijke gemiddelde), maar verondersteld werd dat de situatie op de Limburgse arbeidsmarkt door de in gang gezette positieve ontwikkelingen in combinatie met een relatief geringe groei van de beroepsbevolking binnen enkele jaren zou 'normaliseren'. Deze verwachting is niet uitgekomen. Ten opzichte van Nederland verbeterde de situatie op de arbeidsmarkt zich nog wel enkele jaren, maar in het midden van de jaren negentig begon een verslechtering. De stijging van de beroepsdeelneming bleef achter, de werkloosheid ontwikkelde zich minder gunstig, dan wel ongunstiger en het aantal arbeidsongeschikten nam sneller toe. Een verklaring voor deze opmerkelijke ontwikkelingen is niet direct voor handen. Zijn dit nog naweëen van de mijnsluiting of is het een effect van het stoppen van het herstructureringsbeleid? Zullen deze relatief negatieve ontwikkelingen in Limburg in de komende jaren nog doorzetten?

Door de demografische ontwikkeling (zowel natuurlijke aanwas als migratiesaldo) groeide de beroepsbevolking in Limburg veel minder dan landelijk. Zodra de economische opleving in de komende jaren zal leiden tot structurele krapte op de arbeidsmarkt, mag in algemene zin verwacht worden dat die krapte in Limburg extra sterk zal zijn. De beroepsbevolking groeit immers veel minder en door de sterkere vergrijzing is de groei van de vraag naar zorg veel groter⁷. Mogelijk dat dan de situatie op de arbeidsmarkt weer opnieuw tendeert naar het landelijke gemiddelde wat betreft beroepsdeelneming, werkloosheid en arbeidsongeschiktheid. Dit is opnieuw een positieve verwachting, zoals in 1990 bij het einde van het herstructureringsbeleid. Of die verwachte positieve ontwikkeling op macro-niveau evenwichtig zal worden gespreid over sectoren en bevolkingsgroepen is echter de vraag. Eerder zijn er op de Limburgse arbeidsmarkt structurele onevenwichtigheden te verwachten, als gevolg van de herstructureringen in de nijverheidssector. Voor het begeleiden van het her-

⁶ W. Derks en H. van Camp, *Arbeidskrachten LICOM. Mogelijke toekomstige ontwikkeling van het aantal en samenstelling*. (Maastricht 2001) 4.

⁷ Derks, 'Vergrijzing en regionale markten' en W. Derks, 'Zorgdruk op de provinciale arbeidsmarkt', *Kwartaalschrift Economie* 1 (2004) 109-114.

structureringsproces en de om- en bijscholing van met name het laag opgeleide deel van de beroepsbevolking zal intensief flankerend overheidsbeleid noodzakelijk blijven.

Bijlagen

1 Bronnen, definities, bewerkingen

Gebiedsindeling

De oorspronkelijke cijfers van Limburg zijn tot en met 1 januari 1963 inclusief Selfkant. Voor de periode 1960-1963 is een raming gemaakt van de aantallen exclusief Selfkant.

De deelgebieden Noord-, Midden- en Zuid-Limburg betreffen zogenaamde COROP-regio's. Door de samenvoeging van de gemeenten Echt en Susteren per 1 januari 2003 is Susteren verschoven van Zuid-Limburg naar Midden-Limburg. Alle cijfers zijn voor deze wijziging gecorrigeerd via de verhouding in het oudst beschikbare schakeljaar.

Bevolking

De cijfers van de bevolking zijn per 1 januari. De bron is CBS. De aantallen van de bevolking van 15-64 jaar voor de jaren 1960, 1961, 1962, 1964, 1966 tot en met 1969 zijn echter geraamd op basis van een inter- en extrapolatie van het aandeel in het totaal.

Beroepsbevolking

De cijfers van de beroepsbevolking betreffen jaargemiddelden. De bron is CBS. Vanwege de beperkte betrouwbaarheid is het gemiddelde genomen over drie of vijf jaar. Het betreft personen die minimaal twaalf uur per week werken plus de personen die dat niet doen, maar dat wel willen. De definitie is in de loop van de tijd enkele keren veranderd. De huidige definitie is teruggerekend op basis van de verhouding in de oudst beschikbare schakeljaren. De cijfers van 1961 tot en met 1969 zijn geraamd via interpolatie van de beroepsdeelneming. De cijfers van de meest recente jaren zijn geraamd op basis van extrapolatie van beroepsdeelneming. Deze cijfers van de recente jaren zijn dus nog voorlopig.

Werkgelegenheid, arbeidsvolume

In Nederland is het gebruikelijk om de werkgelegenheid te meten in arbeidsjaren. Deeltijdarbeid wordt daarbij omgerekend in voltijdseenheden. Van het arbeidsvolume (werkgelegenheid te meten in arbeidsjaren) zijn bovendien

tijdreeksen beschikbaar over een langere periode, ook regionaal. Wel is het zo dat regionaal alleen cijfers beschikbaar zijn van het werknemers en niet het totaal inclusief zelfstandigen. De bron is CBS. Bij de regionale CBS-cijfers van het arbeidsvolume is door CBS niet altijd uitdrukkelijk vermeld dat dit alleen werknemers betreffen. De huidige meting (sbi 93) is teruggerekend.

Met ingang van 1997 zijn regionale cijfers van het totale arbeidsvolume in de landbouw geraamd met de landelijke verhouding tussen totale arbeidsvolume en werkende beroepsbevolking (gemiddeld over drie jaar). Op basis van de verhouding in 1997 tussen deze cijfers en eerder door Etil geraamde cijfers van het totale arbeidsvolume in de landbouw is de reeks aangevuld met cijfers van voor 1997.

Met ingang van 1987 zijn regionale cijfers van het totale arbeidsvolume in de overige sectoren geraamd met de landelijke verhouding tussen totale arbeidsvolume en arbeidsvolume werknemers. Op basis van de verhouding in 1987 tussen deze cijfers en eerder door Etil geraamde cijfers van het totale arbeidsvolume in de landbouw is de reeks aangevuld met cijfers van voor 1987. Voor 1973 kon hiermee alleen 1963 geraamd worden. De ontwikkeling van het totale arbeidsvolume (dus niet naar sectoren) tussen 1963 en 1973 en voor 1963 is geraamd met de ontwikkeling van beroepsbevolking min werkloosheid.

Ten behoeve van een nadere analyse van de recente ontwikkeling naar bedrijfstak is gebruik gemaakt van CBS-cijfers van arbeidsvolume van werknemers, zonder ophoging met zelfstandigen.

Werkloosheid, NWW: Niet Werkende Werkzoekenden

Er zijn meerdere definities en meerdere meetmethoden van werkloosheid. In de loop van de tijd zijn definities gewijzigd. Het globale beeld van de ontwikkeling verschilt over het algemeen niet tussen de definities. Hier wordt uitgegaan van Niet Werkende Werkzoekenden (NWW). De basis daarvoor is de registratie van CWI (Centrum voor Werk en Inkomen). Het betreft jaargemiddelden. Deze definitie is teruggerekend in de tijd op basis van de verhouding in de oudst beschikbare schakeljaren. De cijfers van Limburg en deelgebieden voor 1960, 1961, 1963 en 1964 tot en met 1972 zijn geraamd via inter- en extrapolatie en nadere informatie van de regionale component (verschil tussen regio en Nederland) in het werkloosheidspercentage.

Arbeidsongeschikten: WAO/WAZ/Wajong

Ten aanzien van arbeidsongeschiktheid zijn nu drie wetten van kracht. De WAO (Wet op de Arbeidsongeschiktheidsverzekering) is er voor werknemers en bevat veruit het grootste aantal uitkeringsgerechtigden (ongeveer 80 procent van het totaal aantal arbeidsongeschikten). De WAZ (Wet Arbeidsongeschiktheidsverzekering Zelfstandigen) en Wajong (Wet Arbeidsongeschiktheidsverzekering Jonggehandicapten) zijn de andere twee wetten. De doelgroepen van deze laat-

ste twee wetten (zelfstandigen en jonggehandicapten) vallen pas sinds 1976 onder een arbeidsongeschiktheidswet (toen de AAW). De sterke stijging van het aantal arbeidsongeschikten in dat jaar, kan daarmee verklaard worden. De cijfers zijn per 1 januari. De bron van de cijfers met ingang van 1999 is CBS. De oorspronkelijke cijfers van het CBS zijn per ultimo, zonder dat dit uitdrukkelijk vermeld wordt. De cijfers per ultimo jaar t zijn hier vermeld als per 1 januari van jaar $t+1$.

De cijfers van de jaren voor 1999 zijn afkomstig van LISV en daarvoor van GMD. Via de verhouding in het jaar 1999 zijn de cijfers in aansluiting op de CBS-cijfers aangepast.

Het aantal arbeidsongeschikten is in de tabellen gerelateerd aan de bevolking van 15-64 jaar.

Wet Sociale Werkvoorziening (WSW)

De cijfers van de WSW zijn omgerekend tot jaargemiddelden (het gemiddelde van het begin en het einde van het jaar). Tot 1996 waren de cijfers afkomstig van de Federatie Sociale Werkvoorziening. Recente cijfers zijn geraamd op basis van diverse bronnen, onder andere CBS. De cijfers van 1963 tot en met 1969 zijn geraamd via interpolatie.